

توصیف و آموزش زبان فارسی

دکتر مهدی مشکوةالدینی
استاد دانشگاه فردوسی مشهد

Mehdi. Meshkatod Dini.

مشکوٰۃالدینی، مهدی، ۱۳۲۰-

سرشناسه:

توصیف و آموزش زبان فارسی/ مهدی مشکوٰۃالدینی.

عنوان و نام پدیدآور:

مشهد: دانشگاه فردوسی (مشهد)، ۱۳۷۹.

مشخصات نشر:

۲۵۹ ص: مصور، جدول، نمودار.

مشخصات ظاهری:

انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۲۷۱.

فروست:

ISBN: 978-964-6335-90-5

شابک:

وضعیت فهرست نویسی: فیپا.

Introduction to aspects of the persian language =
The history development of skills and structures

یادداشت: عنوان اصلی:

چاپ دوم: ۱۳۸۴.

یادداشت:

کتابنامه: ص. [۲۴۵] - ۲۴۸.

یادداشت:

نمایه.

یادداشت:

فارسی -- دستور.

موضوع:

فارسی -- راهنمای آموزشی.

موضوع:

دانشگاه فردوسی مشهد. انتشارات

شناسه افزوده:

۵۹/م PIR۲۶۸۸

رده بندی کنگره:

۴۵۵

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی: ۷۰۳۸-۷۹م

توصیف و آموزش زبان فارسی

انتشارات
۲۷۱

پدیدآورنده: دکتر مهدی مشکوٰۃالدینی

مشخصات: وزیری، ۵۰۰ نسخه، چاپ پنجم، زمستان ۱۳۹۷

چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه فردوسی مشهد

بها: ۲۴۰/۰۰۰ ریال

حق چاپ برای انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد محفوظ است.

مراکز پخش:

فروشگاه و نمایشگاه کتاب پردیس: مشهد، میدان آزادی، دانشگاه فردوسی مشهد، سازمان مرکزی،

جنب سلف یاس تلفن: ۳۸۸۳۳۷۲۷ (۰۵۱)

مؤسسه کتابیران: تهران، خیابان کارگر جنوبی، خیابان لبافی نژاد، بین خیابان فروردین و اردیبهشت،

شماره ۲۳۸ تلفن: ۶۶۴۹۴۴۰۹-۶۶۴۸۴۷۱۵ (۰۲۱)

مؤسسه دانشسیران: تهران، خیابان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت) نبش خیابان نظری،

شماره ۱۴۲ تلفکس: ۶۶۴۰۰۲۲۰ - ۶۶۴۰۰۱۴۴ (۰۲۱)

<http://press.um.ac.ir>

Email: press@um.ac.ir

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۱	فصل اول - ویژگیها، نقشها و ساخت زبان
۱۱	۱ - ویژگیهای زبان
۱۲	۲ - نقشهای زبان
۱۳	۳ - زبان، اندیشه و ارتباط
۲۱	۴ - صورت گفتاری و قاعده‌های ذهنی زبان
۲۳	۵ - تغییر و دگرگونی زبان
۲۴	۶ - ساخت زبان
۲۶	پرسش و تمرین
۲۷	فصل دوم - دیرینه‌ی زبان فارسی
۲۷	۱ - دوره‌های زبان فارسی
۲۸	۲ - زبانهای ایرانی باستان
۳۱	۳ - زبانهای ایرانی میانه
۳۳	۴ - زبانهای ایرانی میانه‌ی غربی
۴۱	۵ - زبانهای ایرانی میانه‌ی شرقی
۴۴	۶ - خط زبانهای ایرانی میانه
۴۶	پرسش و تمرین

۴۷	فصل سوم - زبان فارسی نو
۴۷	۱ - پیدایش و گسترش زبان فارسی نو یا فارسی دری
۵۲	۲ - خط فارسی
۵۵	۳ - گسترش نظم و نثر فارسی
۵۸	پرسش و تمرین
۶۱	فصل چهارم - تغییرات یا دگرگونیهای زبان فارسی
۶۱	۱ - دگرگونی یا تغییر زبان
۶۲	۲ - عوامل مؤثر در تغییرات زبانی
۶۳	۳ - تغییرات آوایی در زبان فارسی
۷۱	۴ - تغییرات دستوری
۷۳	۵ - تغییرات واژگانی
۷۷	۶ - تغییر زبان و پدید آمدن گوناگونیهای آن
۷۸	پرسش و تمرین
۷۹	فصل پنجم - لهجه‌های جغرافیایی و گونه‌های اجتماعی زبان فارسی
۷۹	۱ - گوناگونی زبان فارسی
۸۰	۲ - جامعه‌ی زبانی فارسی
۸۱	۳ - لهجه‌های زبان فارسی
۸۴	۴ - سبکهای اجتماعی زبان فارسی
۸۷	۵ - موقعیتهای اجتماعی و سبکهای زبانی موقعیتی
۹۰	۶ - زبان رسمی و لهجه‌ی رسمی (معیار)
۹۵	پرسش و تمرین
۹۷	فصل ششم - زبان آموزی و رشد گفتار کودک
۹۷	۱ - برخی ملاحظات کاربردی
۹۸	۲ - طبیعت زبان آموزی و ارتباط آن با شعور عادی انسان
۱۰۰	۳ - فرضیه‌های زبان آموزی کودک

۱۰۹ پرسش و تمرین

۱۱۱ فصل هفتم - فراگیری مهارت‌های زبان

۱۱۱ ۱- پدیده‌ی عادی گفتن و شنیدن

۱۱۲ ۲- سوادآموزی

۱۱۴ ۳- تفاوت‌های میان گفتار و نوشتار

۱۱۸ ۴- برخی روش‌های آسان‌سازی فراگیری مهارت‌های زبان

۱۲۰ ۵- تفاوت‌های فردی و اجتماعی مؤثر بر مهارت‌های زبان

۱۲۲ پرسش و تمرین

۱۲۳ فصل هشتم - مراحل فراگیری و رشد مهارت‌های گفتن و شنیدن

۱۲۳ ۱- پیوستگی رشد گفتار

۱۲۵ ۲- مراحل رشد طبیعی صداها و ساخت آوایی زبان

۱۳۰ ۳- آغاز و پیشرفت گفتار و رشد صداها و ساخت آوایی زبان

۱۳۲ ۴- رشد گفتار و مهارت جمله‌سازی

۱۳۷ ۵- فراگیری مهارت‌های کاربردی گفتار

۱۳۷ الف - سبک و مهارت گفتار مؤدبانه

۱۳۸ ب - مهارت گفتگوی دونفری یا جمعی

۱۳۹ پ - مهارت گزارش

۱۴۰ ت - مهارت سخنرانی

۱۴۱ ۶- فراگیری مهارت‌های شنیدن

۱۴۳ پرسش و تمرین

۱۴۵ فصل نهم - آموزش و فراگیری مهارت‌های نوشتن

۱۴۵ ۱- آشنا شدن کودک با نوشتار

۱۴۶ ۲- برخی ویژگی‌های خط فارسی

۱۴۹ ۳- برخی ملاحظات روش شناختی در آموزش نوشتن

۱۵۱ ۴- آموزش مهارت‌های نوشتن

- ۱۵۶ ۵- فراگیری مهارت‌های نوشتاری
 ۱۵۸ پرسش و تمرین

- ۱۶۱ فصل دهم - فراگیری مهارت‌های خواندن
 ۱۶۱ ۱- مرحله‌ی آغازی فراگیری خواندن
 ۱۶۳ ۲- روش‌های آموزش خواندن
 ۱۶۵ ۳- راهبردهای اصلی در فراگیری مهارت خواندن
 ۱۶۸ ۴- راهبردهای ترکیبی در فراگیری مهارت خواندن
 ۱۷۰ ۵- فراگیری مهارت‌های پیشرفته‌ی خواندن
 ۱۷۱ پرسش و تمرین

- ۱۷۳ فصل یازدهم - صداها و ساخت آوایی زبان فارسی
 ۱۷۳ ۱- زنجیره‌ی صوتی گفتار و صداهاى زبان
 ۱۷۴ ۲- اندام‌های گویایی
 ۱۷۷ ۳- تمایز حرف و صدا
 ۱۷۸ ۴- بررسی صداهاى زبان فارسی
 ۱۷۹ ۵- مصوّتها
 ۱۸۱ ۶- صامت‌ها
 ۱۸۵ ۷- هجا
 ۱۸۵ ۸- واج آرایی
 ۱۸۸ ۹- تکیه و جای تکیه در واژه‌های فارسی
 ۱۹۰ پرسش و تمرین

- ۱۹۳ فصل دوازدهم - واژگان و ساختواژه در زبان فارسی
 ۱۹۳ ۱- واژه و تکواژ
 ۱۹۵ ۲- انواع تکواژ
 ۱۹۸ ۳- واژه‌ی مرکب
 ۲۰۰ ۴- واژه‌ی مشتق

۲۰۲	۵- واژه‌های تصریفی یا صرفی
۲۱۰	فعل مرکب
۲۱۱	فعل رابط
۲۱۱	فعل رابط تغییری
۲۱۱	پی‌بست رابط
۲۱۲	فعل پیشوندی
۲۱۲	پرسش و تمرین
۲۱۳	فصل سیزدهم - ساخت جمله در زبان فارسی
۲۱۳	۱- کاربرد و تعریف جمله
۲۱۶	۲- روش تجزیه‌ی جمله
۲۱۷	۳- دو سازه‌ی عمده‌ی جمله: نهاد و گزاره
۲۱۹	۴- گروه فعلی
۲۲۴	۵- گروه اسمی
۲۲۸	۶- حرف نشانه‌ی «را»
۲۳۰	۷- ضمیر
۲۳۲	۸- گروه صفتی
۲۳۴	۹- گروه حرف اضافه‌ای و حروف اضافه
۲۳۶	۱۰- جمله‌ی ساده و جمله‌ی مرکب
۲۳۹	۱۱- ساخت سازه‌ی جمله در زبان فارسی
۲۴۴	پرسش و تمرین
۲۴۵	منابع
۲۴۹	نمایه

پیشگفتار

موضوع کتاب حاضر بررسی، توصیف و ارائه‌ی ویژگیها و اصول گوناگون تحوّل و دگرگونی، گوناگونی، فراگیری مهارتها و نیز نظام آوایی، ساختوازی و دستوری زبان فارسی است. به این ترتیب، این کتاب اصول همه‌ی جنبه‌های طبیعی، کاربردی و ساختی زبان فارسی را شامل می‌شود؛ هر چند که در آن تنها مفاهیم پایه و اصلی ارائه گردیده و از جزئیات هر بحث صرف نظر شده است. آگاهی بر طبیعت، ویژگیها، مهارتها و نظام زبان، علاوه بر آن که زمینه‌های دانش زبان را برای انسان آشکار می‌سازد، برای درک ادبیات و نیز گسترش دانش به‌طور کلی نیز توانایی بیشتری پدید می‌آورد. یعنی به همان میزان که انسان بر طبیعت و نظام زبان آگاهی صریحتر و گسترده‌تری فراهم می‌کند و نیز بر مهارت‌های زبان تسلط بیشتری کسب می‌نماید، توانایی‌اش برای درک و شناخت ادب، فرهنگ و دانش استوارتر می‌شود. آگاهی صریح بر دانش زبان و مهارت‌های آن و نیز گسترش آنها پویایی فرهنگی، اجتماعی و علمی افراد را موجب می‌گردد. به همین سبب، آگاهیهای زبانی پایه‌ی گسترشهای علمی و ادبی به‌شمار می‌رود. کتاب حاضر نیز با همین فرض اساسی تدوین یافته است. هر چند که این کتاب در اصل برای دانشجویان، دبیران و معلمان زبان فارسی و زبان‌شناسی تدوین شده است، با این حال برای همه‌ی دانشجویان، دبیران و معلمان رشته‌های متفاوت و نیز علاقه‌مندان به دانش و مهارت‌های زبان فارسی سودمند است. همچنین، به‌ویژه دانشجویان و معلمان زبانها نیز از آن سود خواهند برد. به‌علاوه، همه‌ی افراد علاقه‌مند به توصیفها و آگاهیهای صریح در باره‌ی طبیعت، ویژگیها، مهارتها و ساخت زبان فارسی از آن بهره‌مند خواهند شد. در فصل اوّل، ویژگیهای اصلی و نقشهای زبان و نیز رابطه‌ی آن با اندیشه و شناخت و اصول دگرگونی و گوناگونی و ساخت زبان ارائه گردیده است. در واقع در این فصل به زمینه‌هایی که در این

کتاب مورد بررسی قرار گرفته اشاره شده است. در فصلهای دوم و سوم به ترتیب دیرینه و گذشته‌ی زبان فارسی و نیز پیدایش و گسترش زبان فارسی نو تا فارسی کنونی نشان داده شده است. در فصل چهارم، تغییرات و دگرگونیهای زبان فارسی و در فصل پنجم لهجه‌ها و گونه‌های اجتماعی زبان فارسی ارائه گردیده است. در فصل ششم، طبیعت و روند زبان آموزی، و در فصلهای هفتم تا دهم، مهارتهای گفتن، شنیدن، نوشتن و خواندن با توجه به زبان فارسی بررسی شده است. در سه فصل پایانی، به ترتیب صداها و ساخت آوایی زبان فارسی، واژگان و ساختواژه، و ساخت جمله در زبان فارسی توصیف و ارائه گردیده است. در پایان هر فصل پرسشهایی تنظیم شده تا با پاسخگویی به آنها مطالب و توصیفهای ارائه شده بهتر درک گردد.

بخش عمده‌ی مطالب تدوین شده در این کتاب بر پایه‌ی نتایج حاصل از بررسیها و مطالعاتی است که نویسنده در ارتباط با اجرای طرح پژوهشی ملی خود با عنوان «تدوین دانش زبان فارسی و مهارتهای آن و آموزش زبان فارسی» در سالهای ۱۳۷۷ و ۱۳۷۸ به انجام رسانده است. بخشهای دیگر نیز پیش‌تر در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶ تدوین و تنظیم شده بود. با این حال، برای تدوین نهایی در این کتاب همگی مورد بررسی دوباره و بازنگری قرار گرفت.

در تدوین این کتاب از نظرات دقیق و با ارزش بسیاری همکاران صاحب نظر و نیز دانشجویان تیزبین فراوان بهره برده‌ام. ضمن سپاسگزاری از همه‌ی آنان بر پیشنهادها و یادآوریهای پرسودشان ارج بسیار می‌نهم.

بر خود لازم می‌دانم که از معاون محترم پژوهشی، مدیر محترم خدمات پژوهشی و اعضای محترم شورای انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد به خاطر حسن توجهشان نسبت به تصویب چاپ این کتاب در سلسله انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد قدردانی کنم.

همچنین از کارکنان پرتلاش و صدیق مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد به‌خاطر بردباری بر زحمتهای چاپ این کتاب سپاسگزاری می‌نمایم.

مهدی مشکوة الدینی

استاد زبانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد

بهار ۱۳۷۹